

LESBRIEF - PENSIOENWORKSHOP MAÑANA¹

Deze instructie is bedoeld voor (gast-)docenten die de pensioenworkshop *Mañana, aan de slag met je oude dag!* gaan geven. Na het lezen van deze instructie ben je in staat om zelfstandig deze les te geven. De instructie bestaat uit twee delen: de *voorbereiding* met informatie ter voorbereiding op de workshop en het deel *workshop* waarin je stap voor stap uitgelegd wordt hoe je de workshop in de klas begeleidt.

I VOORBEREIDING

Doel en doelgroep van de workshop

Met de pensioenworkshop Mañana¹ verwerven jongeren op een speelse, laagdrempelige en interactieve manier basiskennis over pensioenen, zodat het onderwerp niet meer 'eng' en ingewikkeld is als ze hier op een later moment mee geconfronteerd worden. Hiermee worden jongeren op hun financiële toekomst voorbereid en wordt hun financiële zelfredzaamheid vergroot. De workshop is, in eerste instantie, bedoeld voor MBO-leerlingen in de laatste klassen van het MBO (ca. 18-22 jaar). Als (gast-)docent begeleid je het proces waarin jongeren op een leuke en interactieve manier meer inzicht krijgen in hoe pensioen in Nederland geregeld is en wat dit voor hun betekent.

Voorbereiden workshop

Deze lesbrieft helpt je met het voorbereiden en het geven van de workshop. De gastdocent begeleidt de jongeren door het lesmateriaal, geeft waar nodig extra uitleg en stimuleert de interactie tussen jongeren. De benodigde voorbereiding bestaat uit het goed bestuderen van de lesbrieft en te zorgen dat je alle benodigde materialen hebt om de workshop te geven. Ook is het erg nuttig om de verschillende onderdelen van de les (de openingsvragen, de film Casa Mañana, het werkblad Isla Mañana en de Casa Mañana Kennis Quiz) van tevoren te bekijken en/of zelf te doen. Zorg er tot slot voor dat je alle benodigde materialen hebt om de workshop te geven.

Benodigde informatie

De workshop duurt minimaal 45 en maximaal 60 minuten, afhankelijk van de duur van een lesuur. Hier corresponderen de minuten mee, genoemd achter de verschillende onderdelen. Van tevoren moet je als gastdocent een aantal dingen weten:

- Adres school en contactgegevens school en docent (plan je route naar de opleiding met minimaal een half uur speling i.v.m. files, storingen in het openbaar vervoer etc.);
- Tijdstip van de workshop (zorg dat je minimaal 20 minuten van tevoren aanwezig bent, zo heb je voldoende tijd om de weg naar het lokaal te vinden en het lesmateriaal klaar te zetten);
- Duur van een lesuur? (minimaal 45 minuten, 60 minuten of langer);
- Wat is de grootte van de groep? (voor het aantal benodigde werkbladen);
- Is er een computer, digibord en internetverbinding aanwezig? (in verband met de film Casa Mañana en de Casa Mañana Kennis Quiz in Kahoot). Na je aanmelding van je workshop heb je de contactgegevens van de docent ontvangen. Stem de genoemde punten nog even af en informeer meteen even waar je kunt parkeren en waar je je kunt melden.

Benodigd materiaal

- Lesbrieft met bijlage 'Extra uitleg en Q&A';
- Tips voor het geven van een gastles;
- De PowerPoint presentatie met de opbouw van de workshop en links naar de Casa Mañana film en Casa Mañana Kennis Quiz in Kahoot;
- Het lesmateriaal is ook te vinden op de homepage www.gastlesplanner.nl en op www.stichtingsamenvoorlater.nl/projecten/manana/. Neem voor de zekerheid de film ook op USB-stick mee.
- Poster Casa Mañana. Deze wordt meegestuurd met het lesmateriaal, zolang de voorraad strekt.
- Werkblad Isla Mañana inclusief bijlagen (stickervel en prijzenvel). Deze wordt naar je huisadres gestuurd of is op te halen bij de receptie van PGGM, Pensioenfederatie of Zwitserleven.
- Voor de winnaar van de Casa Mañana Kennis Quiz in Kahoot is er een certificaat waarop je de naam van de winnaar, de datum en je eigen naam of organisatie invult.
- Reep chocolade voor de winnaar, zolang de voorraad strekt. Deze wordt meegestuurd bij het lesmateriaal of ligt bij PGGM, Zwitserleven en Pensioenfederatie.

¹ *Mañana* is het Spaanse woord voor "morgen" en heeft ook de betekenis van het uitstellen van een afspraak. Dit komt overeen met het gevoel dat jongeren bij het onderwerp pensioen hebben. Pensioen staat ver af van de belevingswereld van jongeren. De materie is complex en onzeker, met als gevolg dat ze over het algemeen de kop in het zand steken. Ze concentreren zich liever op het heden dan op hun toekomst. Sparen voor korte termijn doelen (zoals het rijbewijs, een vakantie of de aankoop van een eerste huis) is belangrijker dan sparen voor later, zoals pensioen.

Tips voor het geven van een workshop

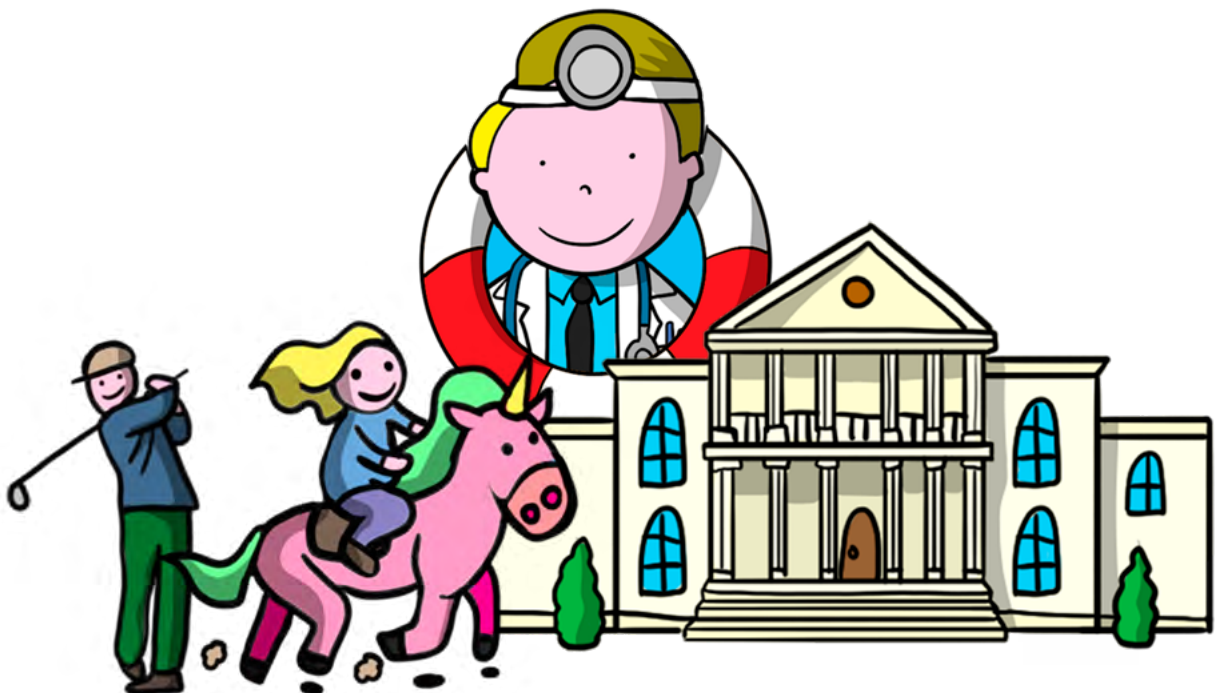
Misschien sta je niet elke dag voor een groep leerlingen. Geen probleem! Hieronder vind je wat tips van docenten voor docenten. Kies gewoon de tips uit die bij je passen.

Aandachtspunten houding:

- Enthousiasme en overtuigingskracht.
Uit mimiek, houding, gebaren en stem moet blijken dat je volledig achter het verhaal staat dat je vertelt. Zorg voor voldoende afwisseling in je verhaal.
- Afwisseling in houding en positie.
Een steeds zittende en achteroverleunende docent inspireert niet en komt niet erg gemotiveerd over. Varieer houding en positie regelmatig.
- Oogcontact.
Maak oogcontact, kijk steeds iemand anders even aan. Je laat zo zien dat je betrokken bent bij de groep. Je ziet dan ook of de leerlingen je nog volgen. Als een leerling er onderuitgezakt en met rode oortjes bij zit, is die leerling waarschijnlijk aan het dagdromen. Je kunt dit doorbreken door bijvoorbeeld te zeggen: 'Het kost je moeite om je aandacht erbij te houden, hè?'. Op zo'n moment maak je opnieuw contact met hem.
- Gewoontehandelingen.
Weet wat je gewoontehandelingen zijn (ordenen papieren, spelen met haar) en beperk deze tot een aanvaardbaar minimum.
- Open houding.
Houd ook rekening met je non-verbale houding. Durf jezelf open te stellen. Blijf rustig, wanneer je druk bent, worden de jongeren ook drukker.
- Wees jezelf en laat zien dat je ook 'gewoon een mens' bent.
Leerlingen zijn slim en hebben het door als je je anders voordoet dan dat je bent. Voor leerlingen is het prettig als ze zien dat je ook 'gewoon een mens' bent. Zo kun je, wanneer je bijvoorbeeld een antwoord niet weet, rustig aan geven dat je het even niet weet. Leerlingen zullen zelf dan ook eerder geneigd zijn om hun 'kwetsbaarheden' te laten zien.

Aandachtspunten spreken:

- Woordkeuze.
Stem je woordkeuze af op de leerlingen. Vermijd vakjargon. Jongeren vinden financiën een serieuze zaak en willen er ook graag op een serieuze manier over benaderd worden. Probeer niet te hip, cool of kinderlijk over te komen, jongeren waarderen authenticiteit en oprechtheid.
- Communicatie.
Houd de communicatie persoonlijk door namen te gebruiken en jij te zeggen in plaats van jullie, iedereen, wie etcetera. Spreek rustig en articuleer duidelijk. Leerlingen hebben soms de tijd nodig om te verwerken wat je zegt.
- Controleer of de stof aankomt.
Vraag af en toe of de leerlingen de informatie nog begrijpen. Soms durven leerlingen niet te zeggen dat ze het niet begrijpen. Je kunt dit ondervangen door tussendoor de informatie kort samen te vatten en het in steekwoorden op een bord of flip-over te zetten.
- Vragen.
Probeer vragen van leerlingen door te spelen naar andere leerlingen. Zo bevordert je de interactie en zorg je ervoor dat er aandacht blijft. Stimuleer ook het stellen van vragen. Vat de vraag kort samen en richt het antwoord tot de hele groep. Wanneer een leerling de vraag beantwoordt, zorg er dan voor dat de hele groep ook het antwoord meekrijgt.
- Regels.
Stel regels. Leerlingen vinden het niet erg als je streng, maar rechtvaardig bent. Ook mbo-leerlingen zijn gebaat bij structuur en duidelijkheid. Gaandeweg kun je de teugels iets laten vieren, maar laat dit geleidelijk gebeuren. Wanneer het te snel gebeurt, dan is het moeilijk om daarna de orde weer te herstellen. Maak hier afspraken over met de eigen docent. Laat hem, wanneer je bijv. al een aantal keren hebt aangegeven dat het te onrustig is, ingrijpen.
- Vertel wat je doet.
Wanneer je even afwijkt van de lesbrief om iets te laten zien of te pakken, vertel dan wat je doet. Dit behoudt de concentratie en leerlingen kunnen je dan beter volgen.

II DE WORKSHOP

Programma workshop

De workshop bestaat uit 4 onderdelen, ook wel *lesmodules* genoemd: een warming-up met een aantal pensioenvragen, een klassikale uitleg over pensioen aan de hand van de film Casa Mañana, een interactieve oefening Isla Mañana met werkblad en de afsluitende Casa Mañana Kennis Quiz in Kahoot.

De **warming-up** is bedoeld als kennistest en opwarmertje op de workshop die je nu gaat geven. De jongeren worden hiermee al een beetje aan het denken gezet over het onderwerp pensioen.

De **klassikale uitleg** over pensioen wordt gegeven door middel van de korte animatiefilm **Casa Mañana**. Hierin wordt uitgelegd hoe het pensioenstelsel (ook wel pensioenhuis genoemd, vandaar: Casa Mañana) in Nederland in elkaar zit en wat dit betekent voor je oude dag. Na afloop van deze film gaat de gastdocent in op vragen van leerlingen en licht bepaalde onderwerpen nader toe.

Met de **interactieve oefening Isla Mañana** gaan leerlingen hun ideale pensioen in beeld brengen. Vervolgens laten we zien wat voor prijskaartje aan hun keuzes hangt en wat het te verwachten inkomen zal zijn, waardoor het besef ontstaat dat het belangrijk is om al vroeg bewust met je pensioen bezig te zijn. Deze oefening bestaat uit een werkblad met stickervel en prijzenkaart.

De link van de **Casa Mañana Kennis Quiz** in Kahoot staat o.a. in de PowerPoint presentatie. De Casa Mañana Kennis Quiz heeft een 12-tal vragen om op een eenvoudige manier te toetsen wat de studenten van de workshop hebben geleerd. Voor ieder goed antwoord krijgt de student punten. De hoogte van het puntenaantal hangt af van de juistheid en de snelheid waarmee is geantwoord. Nadat alle antwoorden gegeven zijn komt het juiste antwoord in beeld en zie je steeds de tussenstand. Aan het einde van de quiz zie je de nummers 1, 2 en 3.

Voorafgaand aan de les

Zet voordat je met de gastles begint alles klaar voor gebruik in de les: de PowerPoint presentatie (Casa Mañana pensioenfilm, Casa Mañana Kennis Quiz in Kahoot), werkbladen van Isla Manana en hang de poster op zodat alle leerlingen 'm goed kunnen zien.

Start les: introductie gastdocent (max. 1-2 minuten)

Benodigheden: geen

- Als je gastdocent bent stel je je voor en vertel je waarom je de gastles geeft. Hierbij kan je vertellen waar je werkt, wat je doet en dat de organisatie waarvoor je werkt deze gastlessen verzorgt.
- Vertel dat de workshop Mañana over het pensioen gaat en dat dit het komende lesuur gegeven gaat worden.
- Vertel dat de workshop Mañana wordt afgesloten met de Casa Mañana Kennis Quiz met Kahoot en dat de winnaar wordt beloond.

Warming-up (max. 5 minuten)

Benodigheden: geen

Doel: het gesprek met de leerlingen op gang brengen en zorgen dat ze 'in' het onderwerp komen.

- De warming up vindt klassikaal plaats. Er worden gezamenlijk een aantal vragen behandeld, die door de gastdocent geïntroduceerd worden. Vraag jongeren hun hand op te steken voordat ze antwoord geven.
- Voor de leerlingen is deze workshop waarschijnlijk de eerste kennismaking met het onderwerp pensioen. Vermijd het gebruik van moeilijke woorden en jargon. Als je toch niet om het gebruik van een moeilijk woord of jargon heen kan, vraag dan of iemand weet wat het woord betekent. Licht de betekenis indien nodig toe.
- Als er door een leerling een vraag gesteld wordt, probeer dan de andere leerlingen erbij te betrekken door te vragen of een andere leerling het antwoord weet. Als dit niet het geval is, geef je zelf het antwoord.
- Als je de klas niet in beweging krijgt tijdens deze warming up, besteed dan niet teveel tijd aan dit onderdeel, maar ga verder met het volgende onderdeel: de film Casa Mañana.

VOORBEELDVRAGEN WARMING UP

- Waarom denk je dat de workshop 'Mañana' heet?

Antwoord: Mañana is het Spaanse woord voor "morgen" en heeft ook de betekenis van het uitstellen van een afspraak. Dit komt overeen met het gevoel dat jongeren bij het onderwerp pensioen hebben. Jongeren concentreren zich liever op het heden dan op hun toekomst. Sparen voor korte termijn doelen (zoals het rijbewijs, een vakantie of de aankoop van een eerste huis) is belangrijker dan sparen voor later, zoals pensioen. Herkennen de jongeren dit gevoel?

- Wie heeft er zelf een bijbaan?

- Wie bouwt er van jullie al pensioen op? ²

Antwoord: eigenlijk bouwt iedereen vanaf 17 jaar al pensioenrechten op via AOW.

- Waar kan je zien of je al pensioen opgebouwd hebt? ²

Antwoord: op www.mijnpensioenoverzicht.nl

- Heb je zelf een vraag over pensioen die je graag beantwoord zou willen hebben in deze workshop?

² Stel deze vragen uit de 1^e pensioenpijler zeker, ze komen namelijk terug in de Quiz

Uitleg pensioenen: film Casa Mañana (10-15 minuten)

Benodigheden: film Casa Mañana

Doel: jongeren basiskennis bij brengen over pensioenen. In de film wordt uitgelegd hoe het pensioenstelsel in Nederland in elkaar zit en wat dit betekent voor je oude dag³. Er is bewust voor gekozen om deze uitleg zo simpel mogelijk te houden, zodat de informatie goed kan beklijven en hiermee een goede basis voor de toekomst wordt gelegd. Als pensioenskundige zul je wellicht informatie missen of de uitleg in de film iets te kort door de bocht vinden. Probeer niet in de verleiding te komen om te vertellen dat de werkelijkheid veel ingewikkelder is. We willen de jongeren immers niet bij voorbaat al ontmoedigen...

Vertel dat ze de film Casa Mañana gaan kijken – een film over pensioen - en start de film.

Als de film is afgelopen kan je de poster van Casa Mañana gebruiken als visuele ondersteuning bij de beantwoording van vragen of bij de nadere toelichting van bepaalde onderwerpen uit de film. Mocht je geen poster hebben zet dan de film stil bij 03:17, dan heb je ook de overzichtsplaat van het pensioenhuis in beeld.

Vervolg uitleg pensioenen: nadere toelichting n.a.v. vragen (5 minuten)

Benodigheden: bijlage lesbrief - 'Extra uitleg en Q&A'

Vraag na afloop van de film Casa Mañana of er vragen zijn. Probeer ook bij de beantwoording van deze vragen de studenten te betrekken door te vragen of een andere student het antwoord weet. Bij beantwoording kan je gebruik maken van de Q&A in de bijlage. Stel de volgende vragen aan de klas:

Vragen uit de eerste pensioenpijler

- Is een werkgever verplicht om mij een pensioen te geven? ⁴

Antwoord: Dit is de werkgever vaak niet verplicht. Veel werkgevers zien het echter wel als een morele verplichting en ook als belangrijke extra arbeidsvoorwaarde.

- Hoeveel dagen per week werk je voor je pensioen? ⁴

Antwoord: 1 tot 2 dagen

Als de jongeren geen vragen hebben, kies dan zelf een onderwerp uit om nader toe te lichten.

Of gebruik de stelling in de bijlage op pagina 9 (over de keuze tussen twee werkgevers) om de interactie te stimuleren.

Vraag uit de derde pensioenpijler

- Stel, je wilt € 1000,- extra pensioen per maand later. Hoeveel pensioenkapitaal heb je dan nodig? ⁴

Welke berekening maak je dan?

Antwoord: € 1.000,00 per maand is € 12.000,- per jaar. Uitgaande van een uitkeringsduur van 20 jaar. Dan heb je een pensioenkapitaal nodig van € 240.000,-.

Het Q&A-document is een groeidocument.

We horen het graag als je na afloop van de workshop vragen en antwoorden hebt die toegevoegd kunnen worden.

³ In de film worden de bruto AOW bedragen getoond. De verhouding tussen de 3-verdiepingen van het pensioenhuis (45-40-15%) is afkomstig van gegevens van het CBS en Nibud.

⁴ Stel deze vragen uit de eerste en derde pensioenpijler zeker, ze komen namelijk terug in de Quiz.

Oefening Isla Mañana (15 - 20 minuten)

Benodigdheden: werkblad Isla Mañana inclusief bijlagen (stickervel en prijzenvel)

Doel: leerlingen laten ervaren dat het belangrijk is om al vroeg bewust met je pensioen bezig te zijn

Vertel de leerlingen dat ze nu hun eigen ideale oude dag in beeld gaan brengen.

Stap 1: Isla Mañana uitdelen

Werkbladen Isla Mañana uitdelen, inclusief het stickervel.

NB 1: zorg dat je de werkbladen zo uitdeelt dat ze de voorkant voor zich hebben (met de tekst 'Isla Mañana. Maak je eigen pensioeneiland' en het plaatje van het eiland). Als ze de achterkant te snel zien, dan hebben ze te snel door waar de oefening naar toe gaat.

NB 2: nog niet het prijzenvel uitdelen!

Stap 2: Oefening uitleggen

Leerlingen vragen het werkblad open te klappen en het stickervel erbij te pakken. Toelichten dat op het stickervel 9 uitgavencategorieën⁵ staan, van wonen tot verzekering. De nummers die bij deze uitgavencategorieën horen, staan ook op het eiland op het werkblad. Bij iedere categorie kunnen de leerlingen kiezen uit 4 afbeeldingen/ stickers. Vertellen dat ze uit iedere categorie 1 sticker mogen kiezen, van het beeld dat ze het meeste aanspreekt. Deze stickers plakken ze op het eiland bij het desbetreffende nummer.

Stap 3: Aan de slag!

De leerlingen gaan nu met de oefening aan de slag. Loop rond en beantwoordt waar nodig vragen van leerlingen. Houd de voortgang in de gaten. Voorkom dat een groot deel van de leerlingen al klaar is, terwijl nog een paar leerlingen bezig zijn, en in de verleiding komt om ook de achterkant van het werkblad vast te bekijken. Spoor de leerlingen die langzamer zijn aan om de oefening af te maken. Als de leerlingen hun eiland af hebben, is het tijd voor de volgende stap.

Stap 4: Optellen; hoeveel pensioen heb je nodig?

Deel het prijzenvel uit. Op het prijzenvel zijn de bedragen⁶ afgebeeld die bij de verschillende keuzes horen. Vraag de leerlingen het prijzenvel naast hun pensioeneiland te leggen en het bedrag van hun keuze per categorie in de desbetreffende kolom op het prijzenvel te schrijven. Vraag de leerlingen vervolgens om deze bedragen op te tellen en het totaal op de achterkant van hun werkblad te schrijven in het vakje met de rode pijl.

NB: Soms ontstaat er discussie over de hoogte van sommige uitgavencategorieën: bijv. 'Zoveel ben ik echt niet kwijt aan bellen!' of 'Naar de bios kost toch niet zoveel?!'. Dit is vooral het geval bij uitgavencategorieën waar jongeren een concreet beeld bij hebben, zoals uitgaan (de categorie 'Ontspanning') en de kosten van bellen (de categorie 'Bereikbaar'). Het is dan belangrijk deze uitgavencategorieën en de kosten die erbij staan even goed toe te lichten:

Het gaat om kosten die mensen met een bepaald inkomen *gemiddeld* hieraan kwijt zijn. Natuurlijk kan het zo zijn dat dit in jouw geval meer of minder is. Verander in dat geval je keuze in de uitgave die wel bij je past.

Bij de categorie 'Bereikbaar' gaat het niet alleen om *mobiel* bellen. De kosten van je computer/laptop/tablet en internetverbinding horen hier ook bij. Bij de categorie 'Ontspanning' gaat het niet alleen om een bioscoopbezoekje, maar ook om de kosten van eten en drinken buiten de deur, sporten en andere hobby's en abonnementen.

Stap 5: Leermoment

Dit is het bedrag dat ze per maand nodig hebben om hun oude dag te bekostigen.

Op de achterkant van het werkblad kunnen de leerlingen zien wat je (als alleenstaande) te besteden hebt als:

- je alleen AOW ontvangt⁷

- je AOW + werkgevers + aanvullend pensioen⁸ ontvangt het pensioen van de gemiddelde Nederlander die een modaal salaris heeft verdiend gedurende zijn werkende leven)

Wie van de leerlingen kan daarmee zijn levensstijl/ oude dag betalen? Als dat niet het geval is, hoe denken ze dit op te gaan lossen?

Besteed tot slot nog even aandacht aan de tips voor oplossingen die de leerlingen zelf nog niet genoemd hebben.

Stap 6: Reflectie

Wat voor conclusies trekken de leerlingen uit deze oefening? Kijken ze anders tegen pensioen aan dan aan het begin van de les?

⁵ Deze uitgavenposten zijn gebaseerd op de referentiebudgetten van Nibud uit 2016. De bedragen zijn afgerond. Nibud stelt deze vast op basis van budgetonderzoek van het CBS. Het betreft de uitgaven van 1-persoonshuishoudens.

⁶ Deze vier bedragen zijn gebaseerd op de referentiebudgetten die Nibud (in 2016) opgesteld heeft op basis van budgetonderzoek van het CBS. De bedragen zijn afgerond. Het betreft het **besteedbaar** inkomen (dus **inclusief** vakantiegeld en eventuele huur- en/of zorgtoeslag) van een **alleenstaande** gepensioneerde die alleen AOW ontvangt (€) en gepensioneerden die naast AOW een werkgevers- en aanvullend pensioen hebben opgebouwd op basis van een modaal salaris (€€), een 2x modaal (€€€) salaris en een top inkomen (€€€€).

⁷ Het betreft het besteedbaar inkomen van een 1-persoonshuishouden dat alleen AOW als pensioen ontvangt. Dit bedrag komt uit de referentiebudgetten van Nibud van 2016. Deze bedragen zijn afgerond.

⁸ Het bedrag dat hier staat is het besteedbaar inkomen van een 1-persoonshuishouden gebaseerd op wat de gemiddelde Nederlander met een modaal salaris (ongeveer € 33.000,- per jaar) aan pensioen (AOW + werkgevers + aanvullend pensioen) heeft opgebouwd. Dit bedrag komt uit de referentiebudgetten van Nibud van 2016.

Casa Mañana Kennis Quiz (max. 8 minuten)

Benodigheden: gastdocent slide 6 uit de presentatie of ga naar create.kahoot.it

Doel: Kleine test om te kijken wat ze geleerd hebben. Kennisquiz met 12 vragen uit de stof van de afgelopen 45 - 60 minuten.

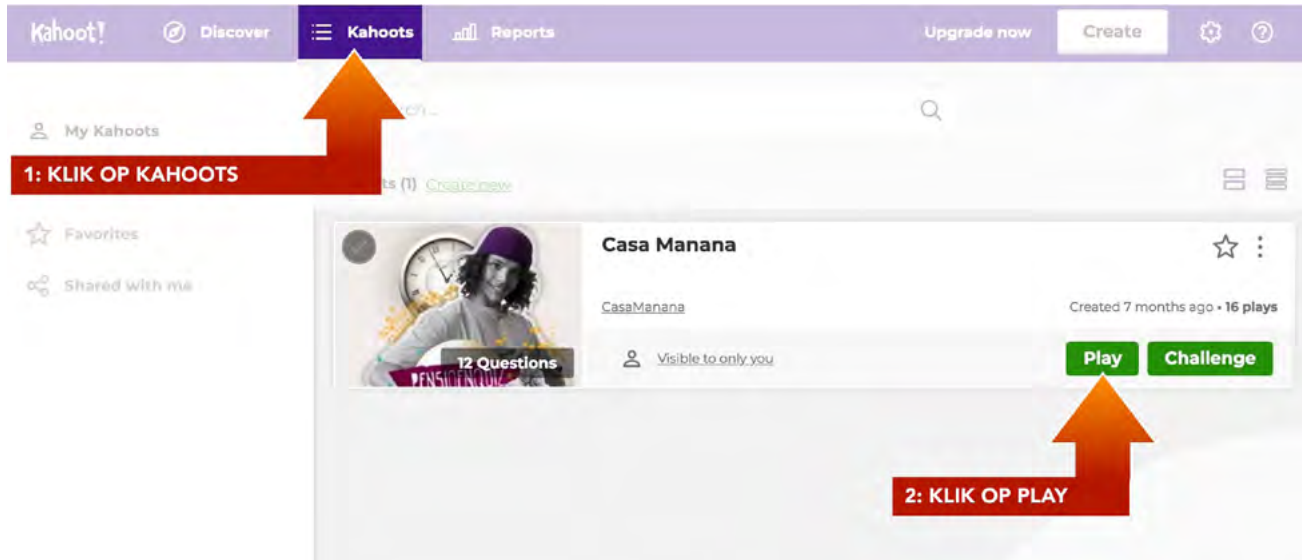
Log in op create.kahoot.it met onderstaande gegevens.

Gebruikersnaam: CasaManana
Wachtwoord: @casaManana

Klik boven in de balk **Kahoots** aan.

Je ziet dan Casa Manana verschijnen en klik daarna op **Play**.

Klik vervolgens op **Classic**.

Zie ook uitleg inloggen Kahoot op pagina 10 van de Q&A.

Als er na afloop tijd genoeg is kan je terugkomen op de foute antwoorden.

Feliciteer de winnaar, reik het certificaat uit en geef de reep chocolade (zolang de voorraad strekt, wordt meegestuurd met het lesmateriaal).

Afsluiting (max. 2 minuten)

Benodigheden: geen.

Doel: jongeren even stil laten staan bij wat ze geleerd hebben.

Reflectie

Wat voor conclusies trekken de leerlingen uit deze oefening? Kijken ze anders tegen pensioen aan dan aan het begin van de les?

Vraag de jongeren wat ze van de pensioenles vonden en wat ze ervan opgestoken hebben.

Dit kan je doen door de vraag als volgt te stellen:

'Stel dat je met je ouders, een vriend of vriendin praat over deze les, wat zou je dan vertellen?'

